

Marko Kravos

MARIJA MIJOT (1902–1994)

V začetku avgusta 1994 je umrla v Trstu narečna pesnica Marija Mijot, rojena v predmestju Sv. Ivana leta 1902. V ožjem, primorskem prostoru, predvsem za mejo, je doživela nadvse ugoden sprejem s svojo zbirko v svetoivanskem narečju Souze in smeh iz leta 1962, ki je leta 1969 doživela še svojo razširjeno izdajo. Spremno besedo k zbirki je prispeval njen ožji rojak Vladimir Bartol, ki je bil tudi po letih njen vrstnik.

Čeprav sta si bila ta dva ustvarjalca tako po izobrazbi in še bolj po estetskih nazorih kar se da različna, si tudi svetovljanski in filozofsko znanstveni entuziast Bartol ni mogel kaj, da ne bi priznal veljave in čara njeni poeziji. V njej je razkrival osebnizpovedne in narodopisne vrednote, pomen pa ji je pripisoval predvsem kot literaturi za širše domače občinstvo: ljudsko slovstvo pač. Narečje in tematska zvestoba starožitnemu svetu sta ga v tej sodbi opravičevala.

Pa vendar poznamo preveč podobnih pobegov iz literarnega jezika in z intelektualnih tal. Miroslav Krleža s svojim Petrico Kerempuhom, ki mu je pozneje sledil Branko Rudolf s svojo Žveglo potepuhovo, na primer. Ali Pier Paolo Pasolini, ki je s svojo narečno poezijo načel veliko javno polemiko v Italiji o realni literaturi in živem jeziku kot zdravem nasprotju slonokoščeni stolpom hermetizma in avantgardizma, kot vez s človekovo zgodovinsko zavestjo. In glej naključje! – Pasolinijev polemični nastop okrog leta 1960 v tem smislu se ujema s časom prvih objav Marije Mijot, ki je bila tedaj že v »visokih srednjih letih«.

Sicer pa je svetoivanska pesnica imela v svoji neposredni bližini še druge in tudi bolj sugestivne narečne pesniške pojave: v italijanski tržaščini oz. beneškem narečju so pisala imenitna imena: Virgilio Giotti, Biagio Marin, Umberto Saba, Carolus Cergoly, ki so se preko te izbire opredeljevali za neposredni stik s svojim človeškim zaledjem in za domačnost, ne nazadnje pa izpovedovali preko tega tudi nelagodje, ko se kot pripadniki srednjeevropske kulturne tradicije niso znašli preveč s prišleki iz »kraljestva« (Tako se še danes na Tržaškem kdaj pa kdaj označuje italijanske priseljence, ki niso iz Benečije ali Istre). Ti so novoosvojenjo provinco pač hoteli homogenizirati in priličiti standardom »zedinjene« Italije. V italijanskem slovstvu ima danes ta tržaškobeneška narečna poezija ugledno mesto in ceno.

Prav je, da vsaj omenimo v tem kontekstu še enega pomembnega slovenskega narečnega pesnika s tega konca, Renata Quaglia namreč, čeprav se je pojavil dve desetletji po Mijotovi, iz povsem drugačnih okoliščin in tudi s precej drugačnimi ustvarjalnimi nastavki.

Kako gledam sam, kot književnik in Svetoivančan, na Marijo Mijot in na njeno pesništvo?

Najprej pride človeku na misel, da je literarni pojav, kakršni vzniknejo v težkih razmerah: fašistična raznarodovalna ihta in ukinitve šolstva na Primorskem, težke socialne razmere med prvo svetovno vojno in po njej (kar je navajala pesnica sama kot poglavitni razlog za svojo pomanjkljivo izobrazbo). V tej stiski na Primorskem pa je veliko tudi profesionalnih književnikov »sklonilo« svoje pisateljsko obzorje k ljudskim motivom, celo folklori, in k otroški literaturi. Nekak pogojni refleks k biološko primarnim legam v kulturi neke skupnosti. Omenimo vsaj Bevka, njegov odmik od začetnega ekspresionizma v pesmih in v črticah iz Faraona. Pa Pregelj v svojih istrskih tekstih; ali Joža Lovrenčič, Karel Širok. In tudi Srečko Kosovel!

Prav tako je izbira dialektna in ljudske snovi za njeno ustvarjanje temeljila v dejstvu, da je Mijotova bila deležna le osnovne izobrazbe, kasnejši stik s knjižnim jezikom pa je fašizem izrinil iz javnosti in hudo okrnil celo bralne možnosti primorskih Slovencev; toliko bolj v mestu in primestjih, kakršno je bilo Sv. Ivan.

Po drugi strani sem čutil, da je pesništvo Marije Mijot kaj več od prilagajanja lastni stopnji izobraženosti in bralnim ter eksistencialnim potrebam občinstva. Dojemal sem ga kot vrnitev k naravi, k preprostem in neposrednemu stiku med človekom in naravo. Tudi kot vračanje k zasebnemu svetu, k svetu, ki bi bil političnoidejnemu manipulatorjem manj nedosegljiv: čas literarnega nastopa Marije Mijot konec petdesetih in v začetku šestdesetih let je bil namreč čas trde konfrontacije med ljudskimi in zahodnimi demokracijami v obdobju hladne vojne! Ta propagandna vojna je bila v obmejnem pasu še toliko bolj ostra in brezobzirna.

Ne gre le za intimno sfero, za upesnjevanje ljubezenskih izkušenj in razpoloženj ali n.pr. občutkov minevanja časa (pesmi Velika lebjezen, Zap'ščena, Uodšlo je use), kjer je Mijotova prispevala nekaj biserov v slovensko liriko. Tudi pri opisih skupinskih obredij je odbirala tiste priložnosti, kjer je ostalo pradavno duhovno izročilo ljudi nekontaminirano s civilizacijskimi posegi, recimo šole, katehetov, političnih tribunov in njihovih raznovrstnih občil. Njene epske pesniške slike izrisujejo perice ob perivnikih na potoku, predmestni sejem – vaško šagro, pustno razuzdanost, kresovanje, čutje pri mrliču z vsemi narekovanjskimi in zagovornimi običaji. Te razmeroma neprestizžne priložnosti odražajo neuradno kulturno podstat, tisto »arte povera«, ki ji je na teoretski ravni šele Bahtin odkril pomen. Najbolj pa me je pri Mariji Mijot vznemirjal njen jezikovni inštrument: govornjeni in slušni jezik, v katerem odenki čustev in izkušenskih pomislekov zažuborijo v polnoglasju. Ne samo: nad ritmično osnovo v njenih pesmih prevladuje melodični verzni princip. Ta pa napeljuje na prvotno vez poezije s pevskim predajanjem ali z nastopanjem ob glasbeni podlagi. Isti občutek sem imel tudi ob srečanju s pesnimi Rezijana Renata Quaglie.

Da se je Marija Mijot zavedala te dediščine in slastne priložnosti, mi pritrjuje še spominski drobec, ko sem nekoč nastopal z njo na osnovni šoli pri Sv. Ivanu. Bilo je okrog leta 1980: bila je že v visoki starosti, ko se veliko ljudi že rahlo odmakne od konvencij v sodobnem svetu in se v njih razpustijo vedenjski standardi. Prvo pesem je Marija otrokom še prebrala, naslednje pa je kar pela. Kolikor se še spominjam, je opirala svoj spomin na besedila, ki so bila zapisana na kakem starem škrniclju, stari kuverti. Napevi so se mi takrat zdeli nekam hudo improvizirani, primitivni: pa je bila pesnica zelo ponosna na svojo povsko večščino in je tudi od mladih nog sodelovala pri vsakem zboru ali pevski priložnosti. Tudi je rada navajala, da je štiri leta obiskovala solopetje pri tržaškem Ateneo Musicale in opravila tečaj za citre.

Mijotova je bila takrat na svetoivanski šoli kot prevzeta ob lastnem podajanju. Ni in ni znala izstopiti iz čarnega kroga... Pa tudi druge krate: na kakem izletu, ob

kaki družabnosti pri svetoivanskem društvu je rada potegnila kako svojo priložnostno pesem na dan in jo s poudarjenim melodičnim občutkom prebrala.

Kje so zdaj tisti njeni grobi zapisi? Kolikor vem, se v letu in pol po njeni smrti še ni našel kdo, ki bi pogledal po kupih papirjev in med šaro, ki je ostala za njo v »mačji« hišici pri Sv. Ivanu: pesnica se je namreč zadnja leta vse bolj obdajala s trumami mačk in se odtujevala svetu. Potem je bila leta 1990 sprejeta v dom za onemogle in tam štiri leta kasneje v mraku razuma pričakala tudi svoj konec.

Ob njeni smrti sem prispeval priložnostni zapis o njenem delu in pomenu in v njem naglasil, da bi njena vrednost prišla prav do veljave le, če bi njene pesmi izdali – ne na papirju, torej v novi knjižni izdaji!, pač pa na nosilcu zvoka: plošči ali kaseti (Glej Jadranski koledar za 1995.). Že Vladimiru Bartolu so se v predgovoru k prvi izdaji Souz jn smeha v decembru 1962 zapisale – potem ko je opozoril na težave pri transkripciji – tudi take besede: »Jaz sem prebiral njene pesmi na glas in so mi pristno domače zvenele.« Nekoliko pred tem pa pravi: »...Mariji Mijot njeno narečje poje! Dialekt ji je pokoren...« Pa tudi: »Nekatere (*Marijine pesmi*) naravnost kličejo po skladatelju.«

Sodobnost objavlja zdaj njeno doslej še neznano – bolje rečeno pozabljeno pesem o Romanju v Štrunjan, ki je tudi skoraj dvakrat daljša od njene najobsežnejše pesnitve oz. prizora *Svjetjevanske s'menj* (ta ima 86 verzov). Pesem je recitala v kulturnem društvu Slavko Škamperle pri Sv. Ivanu njena nečakinja Neda Mijot, najverjetneje leta 1968, morda leto pozneje. Moji mami je bila pesnitev tako všeč, da je prosila Mijotovo, naj ji posodi tekst, da si ga prepíše. Tako je nastal polnih šest strani obsegajoči prepis, kjer zajema pesem 139 vrstic. Sam sem jo v svojem izpisu razporedil v 161 verzov in jo še kitično razčlenil po zgledu drugih Mijotinih pesmi tega tipa.

Ko sem konec novembra 1995 svojo mamo spraševal, kako se po domače, pravi temu ali onemu, je moja mama segla po svojem zapisu, za katerega nisem nič vedel. Pa ni hotela, da ga jaz sam preberem! – prav iz razlogov, ki sem jih zgoraj omenil: nekatere stvari je pač treba slišati. Tako mi je sama oddeklamirala celotno pesnitev. Pri tem je s pomenljivimi upočasnitvami poudarjala najbolj slikovita mesta in členila žive prizore. Posebno skrbno je izgovarjala opise vremena in morja in tako gradila komični zasuk v zadnji četrtini pesmi, kjer se je tudi sama do solz nasmejala.

Doživetje me je opomnilo na dolg, ki ga imamo do Marije Mijot. Pozneje, ko sem se ukvarjal s prepisom izvirnika in s svojo poknjženo prepesnitvijo, pa sem odkrival še vse druge odlike besedila in kopico vprašanj, ki se ob njem zastavljajo.

Verzna struktura, dvodelni verz, nas že od vsega začetka napeljuje na najstarejše epske tekste iz slovenske ljudske zakladnice: na pesmi o *Galjotu*, *Mornarju*, *Lepi Vidi*, *ribi Faroniki*, na romarske pesmi, recimo tisto: *Marija in brodnik* (*Štrekelj*, 524). – Kako zasilni bi se nam zdeli verzi v teh pesmih, če bi človek ne vedel, da so bili podprti z napevom, razen seveda tam, kjer jih je »dodelala« vešča roka kakega Prešerna.

Mijotova tudi v naslovu pesmi in na njenem koncu namigne (»po pripovedi moje mame...«), da zajema njeno besedilo iz ustnega izročila. O tem še določneje govori tudi napovedni verz »...je nuonca začjela« na samem začetku. Torej je možno, če ne celo verjetno, da je Mijotova pripoved slišala že v obliki pesmi, morda celo v peti obliki! Tudi so podrobnosti v pesmi tako dobro izrisane (pranje nog, maševanje hrvaškega duhovnika, pomenek z »brhko« strino, prizor z nonico Katarinco in malim Mičkom med nevihto na morju, ves božjepotni vozni red), da je taka, bolj ali manj dodelana predloga zelo verjetna.

Je treba iskati za marsikatero Mijotino pesmijo neposreden ljudski vzorec?! Ne

vedno. Vsekakor pa recimo tudi branje *Svjetjevanskega s'mnja* ne more zdaj mimo teh pomislekov in delovnih hipotez.

Pomembneje pa je, da pesem o Romanju v Strunjan odlikujejo pesnični značilni postopki: plastično izrisovanje prizora, gradnja dramatičnih učinkov in humornih obratov, psihološko portretiranje, vsakdanja predmetnost v siloviti metaforiki. Človeka najbolj očara učinkovito popisovanje neba, sonca, oblakov, vremena in po drugi strani morja, vodovja. Oba kozmična principa zaživita personificirano, da je med njima gruča deklet in ženic na lupini barke (ki ji škripa v sklepih!) toliko bolj neznatna, nemočna, zato pa naš stik z njimi toliko bolj prisrčen. Tudi je za Mijotovo tipičen suvereni odnos do svetih oseb, ki jih kar se da elegantno vključi v komični višek pesnitve, z mučniško kostjo sv. Justa vred.

Prav gotovo nam prihaja pri tem na misel Prešernova Lepa Vida: zaradi morskega elementa in nastopanja sonca in lune, pa seveda zaradi poetične dodelave naivnega ljudskega doživljanja sveta. Prešeren seveda Lepe Vide ni vključil v svoje Poezije, zavedal se je problematičnosti avtorstva. Tudi Mijotova svojega Romanja v Strunjan ni objavila v drugi, z 39 novimi pesmimi razširjeni izdaji zbirke *Souze jn smeh*, ki je izšla prav v času (leta 1969), ko je bila ta romarska pesem brana v javnosti.

Sicer pa se razmerje med narečno, v ljudski tradiciji zasidrano pesnico in umetnim slovstvom zastavlja tudi drugače: koliko je Mijotova pri pisanju Zapščene zavestno črpala n.pr. iz Prešerna: iz njegove Nezakonske matere pa tudi Zapuščene? Koliko je v *Svjetjevanskem s'mnje* sledov opisa plesa in glasbe v Povodnem možu? Je šlo za nehoten vpliv ali za pesnično zavestno preigravanje motivov iz visoke literature? Avtoričin rahlo nestrpni odnos do »gosposkega« jezika in literature, o katerem mi je marsikdo od njenih bližnjih namignil in ki sem ga tudi sam zaslutil ob srečanjih z njo, nas napeljuje k drugi možnosti.

Vsekakor nam tudi to govori o suvereni, samosvoji pesniški osebnosti, ki je v pretežni meri opirala svoje ustvarjalne ambicije na tradicijo ljudskega slovstva, ni pa spregledovala vzorcev v umetnem slovstvu, če se ji je zdelo, da bo to pripomoglo k uspešni izvedbi posamezne stvaritve.

Ta ljudska tradicija pa po drugi strani tudi ni tako malo zaslužna za visoki domet slovenske lirike in za njeno široko bralno zaledje na Slovenskem, razmišljam zdaj. Pomislimo samo, poleg Prešerna, še na Jenka, Ketteja, Murna, Župančiča, na Kosovela in na njegovo Tragedijo na oceanu; na Menarta in Pavčka, Makarovičevo in Kuntnerja. In tudi sam sem marsikaj prejel in porabil iz te pesniške izkušnje.

Marija Mijot je vezni člen med eno in drugo sfero. Upravičeno sodi v zgodovino slovenskega umetnega slovstva in zasluži primerno znanstveno kritično obdelavo tudi mimo etnografskih in dialektoloških vidikov v svojih delih.*

– Seveda pa naj pride najprej do evidentiranja in raziskave njene še neobjavljene literature in seveda do nove izdaje njenih pesmi tudi na nosilcih zvoka. To je pogoj, da bo širše občinstvo lahko njene stvaritve doživljalo na način, ki bo skladen z njihovo slušno naravo.

Moja redakcija *Romanja* v Strunjan v knjižnem jeziku je zasilna rešitev in sam se zavedam odtujitve, ki sem jo s tem opravil. Zdela se mi je pač manjše zlo od tega, če bi pesništvo Marije Mijot potonilo v pozabo zaradi težav pri branju in razumevanju narečja.

* O pesnici so pisali: Vladimir Bartol in Ivan Šavli v drugi izdaji zbirke *Souze jn smeh*, Lino Legiša v *Zgodovini slovenskega slovstva* VI, Martin Jevnikar v *PSBL*, Taras Kermauner v *Poeziji slovenskega zahoda*, Marija Pirjevec in Boris Paternu v antologiji *Kar naprej trajati*, Bogomila Kravos (predavanje, še neobjavljeno), Marko Kravos v *Jadranskem koledarju* 95.